

ОСВІТА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЮ

Анатолій Трембіцький

АНДРІЙ ДИМІНСЬКИЙ – ЕТНОГРАФ І ФОЛЬКЛОРИСТ /до 195-річчя з дня народження/

Анотація. У статті висвітлено перебіг життя і діяльність одного з найкращих синів України, подвижника української етнографії і фольклористики, надзвичайної людини – «окраси всенюк української етнографії», подолянина Андрія Димінського (*1829 – †1905).

Ключові слова: етнограф, фольклорист, Андрій Димінський, Поділля, друга половина XIX ст.

Anatoliy Trembitskyi

ANDRIJ DYMINSKY - ETHNOGRAPHER AND FOLKLOREIST /to the 195th birthday anniversary/

Abstract. In the article the course of life and activities of one of the best sons of Ukraine, an ascetic of Ukrainian ethnography and folkloristics, an extraordinary person – “colors of the entire Ukrainian ethnography”, Andriy Dymynskiy (*1829 - †1905).

Keywords: ethnographer, folklorist, Andrii Dymynskiy, Podillia, second half of the 19th century.

Повертати забуті імена знаних дослідників подільського краю для науки і громадянської спільноти, донести до сучасника багатотомову пам'ять українського народу – свята справа історико-культурної спільноти. До таких постатей – ентузіастів, збирачів і дослідників народної творчості, належить видатний український етнограф, краєзнавець, фольклорист, «один з найкращих синів України», подолянин Андрій Іванович Димінський (*13.12.1829 – †01(14).01.1905), який народився с. Борщівці на *Могиливі-Подільщині* у родині селян-кріпаків польського пана Станіславських-Комарів. Тут же перебігли найперші його нелегкі дитячі роки [1; 2; 3, с. 76; 4; 5, с. 38; 6, с. 121]. Ні дід, ні батько Андрія не мали власного прізвища. Дід Дем'ян, родом із Київщини (*нині – терени Черкащини*. – А. Т.) і довгий час там проживав, проходить по ревізьких «сказках» («книгах» – А. Т.) за професійною ознакою «Мельник» [4; 5, с. 38; 6, с. 121]. Батько Іван (Янко), родом із Київщини (*нині – терени Черкащини*. – А. Т.), за професійною ознакою проходить по ревізьких «сказках» «Столяр» («Тесляр» [1]). На початку 1830-х рр. кріпацьку родину переведено з Київщини до подільських маєтків панів Станіславських-Комарів, а в 1831 р. Янка Столяра переводять на службу до містечка Жванця (*Кам'янецьчина*), куди в 1833 р. забрав сім'ю, а згодом переїхав у с. Гаврилівці (*Кам'янецьчина*). Тут родина проживала довший час і з селян-кріпаків у 1843 р. переходить у стан «казенних», оскільки село знаходилося в прикордонні смузі, яка

була вилучена з-під польсько-поміщицького землеволодіння у державне [4; 5, с. 38; 6, с. 122]. Тут родина набуває прізвище Димінський і, очевидно, «зблизилися деякі достатки», оскільки батьки почали думати про освіту дітей. Батько дуже любив старшого сина, й хотів, щоб Андрій мав кращу, не кріпацьку долю. Йому з чималими зусиллями пощастило віддати хлопця до Кам'янецької повітової школи з нижчого ступеня. Це стало можливим тому, що мати Андрія – Дарія Данилова була з духовного роду. Андрій вчився з великою охотою, всім своїм єством прагнув знань і в 1840 р. скінчив школу [1]. Продовжувати освіту кріпацькому синові не пощастило і на цьому його освіта припинилася, але дала право на отримання посади волосного писаря. Свої подальші університети, отримання «високого, як на той час, розумового розвитку» проходив самотужки, здобуваючи знання власними силами, через читання книжок, «вплив високоосвічених людей, з якими його зближала любов до простого люду», захоплення етнографією та фольклористикою [1; 4; 5, с. 39; 6, с. 122]. Андрій Димінський самотужки вчився далі і, в 1848 р., склав при Кам'янецькій «врачебній управі» (*лікарській управі*. – А. Т.) іспити на «майстра цирюльничого цеху», здобувши право на нижчу медичну практику, а після набуття належного стажу: спершу учнівського, а потім підмайстерського, став майстром, хоча було йому лише 19 років. Першу посаду фельдшера дістав у с. Гаврилівці, де селяни його поважали, називали своїм рятівником [1; 2; 4].

У 1849 р. Андрій Димінський, як дослідник-самоук, почав робити етнографічно-фольклорні записи, але хто саме розбудив у нього інтерес до етнографії важко, можемо лише здогадуватись. Того ж року нав'язав зносини з «Русским географическим обществом» (*Петербурзь*), куди спочатку надсилав речі матеріальної культури: буси, обручку й перстень знайдені в руїнах Булгара, старі монети з Новоушиччини, а згодом свої етнографічні записи.

У 1850 р. залишив «медичну» кар'єру й перейшов на посаду писаря Пукляцького сільського правління Орининської волості, де часто зустрічався із селянами і ретельно записував їхні розповіді про нужденне кріпацьке життя, «справедливість» служителів церкви, пересипані влучними прислів'ями, дотепами, гумором. У 1851 р. одружився з Марією Хобржинською, від неї вивчився польської мови, під її впливом захопився польською літературою, про що свідчать перші його етнографічні записи польською мовою, робив деякі записи російською [1]. Свідомо і сумлінно ставився до праці писаря, але місцева влада встановило за ним пильний нагляд, оскільки жив у злагоді з селянами, записував від них різні оповідки, давав їм поради тощо.

Згодом Андрія Димінського перевели у с. Новий Світ (*Городоччина*), де майже в 1854–1860 рр. був писарем сільського правління. Робив невеликі записи від селян, зокрема, оповідь «Сон святої Богородиці». 1 травня 1857 р. допитливий писар побував на ярмарку на Рахманний Великдень у Фельштині (*нині – с. Гвардійське*), де звернувши «увагу на зростання торгівлі чаєм, виникнення невеликих лісопромислових підприємств, розведення мериносних овець у

поміщицьких і селянських господарствах». У 1858 р. «простежив за торгівлею в Проскуріві і повіті свіжою і сухою рибою та залізом, зафіксував ціни на ці товари». Відвідав Сатанів, де списав із книги містечкової управи 1743 р. ціни, які були на той час, і написав працю «Цены на разные предметы, существующие в местечке Сатанове Проскуровского уезда» (1859) [7].

Та «засиджуватись» на одному місці не дали і в 1860 р. «призначили» писарем до с. Гаврилівці, де знову взявся до роботи етнографа та ще й лікував хворих. Через те, що місцевий священник вважав ці записи і повчання та лікування селян богохульством і спрямованими проти церкви, влада для «користі служби», у 1863 р. настановила його на сільського, а згодом на волосного писаря у с. Стругу (*Новоушиччина*), де перебував до 1876 р. Постійно переміщаючи з одного села чи повіту, власті бажали «обірвати» його зв'язки з селянами, не розуміючи того, що ці зв'язки все більше міцніли. Поглиблювалася і його фольклористична та етнографічна діяльність» [1].

У 1849–1867 рр. А. Димінський зібрав і надіслав до «Русского географического общества» матеріали про народний побут, народні пісні, вірування, звичаї, статистичні матеріали та суто етнографічні записи, але лише 12 були видруковані [7], а значна частина так і залишилася в архіві «Общества». Ще біля трьох тисяч давніх і дуже цінних народних пісень, записів іншого фольклору на Поділлі зберігаються у ф. 36 в ІМФЕ [8; 9]. «Общество» з розумінням і вдячністю віднеслося до надісланих Андрієм Івановичем матеріалів і в 1856 р. обрала постійним «членом-співпрацівником», а 1870 – дійсним членом. Рада «Общества» у 1862 р. присудила йому за етнографічні збірки малу срібну медаль [2; 6, с. 125; 7; 10, с. XL1;]. Нав'язав близькі стосунки з іншими інституціями у Петербурзі: 1860 р. став членом-співробітником «Императорского вольно-экономического общества» та членом «Комитету грамотности», які надсилали різні запити, книжки для шкіл [7].

У 1862 р. заснувався краєвий науковий осередок: «Подольский статистический комитет», і А. Димінський взяв участь у його перших заходах, активно співпрацював з Комітетом: листувався, виконував різні доручення, отримував та заповнював програми для етнографічних записів тощо. Поставлені завдання виконував добре, 18 січня 1873 р. Комітет надіслав подяку за роботу і обрав дійсним членом [5, с. 10; 6, с. 122].

У 1869 р. «Русское географическое общество» відрядило в Україну етнографічно-статистичну експедицію під проводом українського етнографа і фольклориста П. Чубинського для збирання матеріалів «Юго-Западного края». П. Чубинський відвідав Кам'янець-Подільський, де «Подольский статистический комитет» надав у його розпорядження збірник А. Димінського, що містив до 2000 пісень, враховуючи й різні варіанти. Особисто від А. Димінського П. Чубинський отримав кілька його етнографічних збірок: повір'їв, загадок і багато інших матеріалів [6, с. 123; 11, с. XV–XVI]. Всі це П. Чубинський переслав у Петербург, і вагому частку зібраних А. Димінським

матеріалів, частково опублікував у «Трудах Этнографично-статистической экспедиции в Юго-Западном крае» (Т 1,2,7) [6, с.125; 7].

Про виняткову працездатність етнографа «Киевлянин» (1871) писав: «Андрій Іванович Димінський, що проживає в Подільській губернії, Новоушицького повіту, селі Струга, заявив, що в нього є зібрання подільських пісень – 2000 різного змісту, 200 казок, 200 прислів'їв і загадок. Крім того, опис забобонів і марновірностей з приводу різних випадків житейських. Димінський готовий уступити на особливих умовах це зібрання, що являє собою багатющий матеріал, видати яке йому самому не дозволяють особисті можливості» [1].

У 1873 р. після заснування у Києві «Юго-Западного отдела Русского географического общества», Андрій Димінський нав'язав із ним зносини, надсилаючи численні рукописи етнографічних, переважно прозаїчних, записів. Ці матеріали використовували члени «Юго-Западного отдела»: у «Малорусских народных преданий и рассказов» М. Драгоманов (*Київ*, 1876) [9] вмістив кілька десятків коротеньких оповідань із записів А. Димінського, але без зазначення імені записувача. Після закриття «Отдела», етнограф напругою тримав зв'язок з українським етнографом і письменником І. Рудченком, надіславши йому у 1878 р. рукописи казок із Поділля, але так і не побачивши їх публікацій за життя. Рукописи потрапили до українського філолога П. Житецького, який ознайомившись із ними і надаючи їм великого значення, у 1895 р. передав їх акад. А. Кримському. У 1920-х р. М. Левченко віднайшов їх в архіві А. Кримського, що дало змогу відновити ім'я збирача і відповідно окреслити регіональну приналежність записів, які були визнані й належно оцінені, не зважаючи на рівень грамотності збирача [6, с. 123]. У 1928 р. Українська академія наук видала «Казки та оповідання з Поділля в записах 1850–1860 рр. Випуск I–II. З передмовою акад. А. М. Лободи» [10]. Упорядкував видання дійсний член Етнографічної комісії Микола Левченко [1; 7]. У 1928 р. він писав до Є. Сіцінського, що «скінчив усі оригінали обох випусків своїх «Казок Поділля», написав біографію [А.] Димінського (здається цікава вийшла)... Не знаю як поставляться до моєї праці «критики», але я задоволений з неї. Що міг зробити – зробив і маю надію, що користь з цієї книги повинна бути...» [12].

1880-ті рр. стали для етнографа дуже важкими: політичні звинувачення за подвижництво в українському національному русі, невпинні переслідування, постійні переїзди з одного повіту в інший. У 1880 р. повернувся до «казенного» с. Струга. Працював писарем в «Окружному правлінні військових поселень» [1; 6, с. 124; 9]. Друга половина його особистого життя, по суті, безстанна боротьба за шматок хліба, випрошування копійок за кожний фольклорно-етнографічний запис, поневіряння, хвороби, шукання роботи писаря [6, с. 125].

У 1882 р. він передав у видавництво «Подольского листка» «Сборник пословиц Подольской губернии» [13, од. зб. 24871], а у 1889 р. отримав відповідь від Подільського губернського статистичного комітету, що до них не надходило жодної роботи [13, од. зб. 25028] і цей безцінний рукописний збірник втрачений. Того ж року збанкрутував

Скопинський банк, і він втратив свої невеличкі заощадження та гроші за продану землю, позбувся будь-яких засобів до існування та змушений на кількох десятинах розпочинати важке життя сільського хлібороба. А ще через злидні померла дружина, він тяжко переживав із трьома дітьми горе і злидні. У 1883 р. одружується вдруге на Єлені Йосипівні Левицькій, але невдовзі вмирає батько дружини і її дві сестри дружини й мати перебираються до нього, що призвело до ще більшої матеріальної скрути, а разом і до родинних чвар [1; 14]. Як не було важко через постійні зміни місця роботи та проживання, знаходив розраду в спілкуванні з людьми і самовіддано збирав етнографічні матеріали [6, с. 125].

Зневірений, Андрій Димінський продовжував шукати якоїсь посади і в 1891 р. дістав її – став волосним писарем, але вже не на Поділлі, а в м. Шполі на Звенигородщині, але невдовзі повернувся до с. Струги. Останні роки його життя, це дуже важкі роки, зневіри, забуття, доживав у злиднях, без допомоги, навіть неспроможний пересуватися та ще й почав сліпнути. «Під новий 1905-й рік, коли колядники під вікнами весело викували: «Благословіть колядувати!..», Андрій Димінський, «дошкутильгавши до дверей, відчинив їх навстіж і впав на порозі – вже непритомний...» [1]. Так 1 січня 1905 р. на 76 році у Струзі (*Новоушиччина*) урвалося життя етнографа [2; 12] і в останню путь його проводжало все село. Поховали його на сільському кладовищі і на могилі поставили кам'яний хрест із написом: «Здѣсь покоится прахъ Р. Б. Андрѣя Ивановича Дыминскаго скон. 1 янв. 1905 г.» [12]. Мешканці с. Струга й досі зберігають добру пам'ять про українського етнографа, людину, яка цілком присвятила своє життя етнографії і збиранню усної народної творчості.

Андрій Димінський впродовж усього свого довгого життя, не зважаючи на важкі умови, брак повноцінної освіти, був свідомим українцем і зробив дуже багато для вітчизняної науки. Залишив велику фольклорно-етнографічну спадщину, зібравши по зернині, за далеко неповними даними, близько 4000 народних пісень, 2000 казок, 2000 приказок і загадок, численні анекдоти, легенди, небилиці, зробив яскраві описи життя і побуту селян Поділля, описав діалектні особливостей мови подолян, звичаїв і навіть світовідчуття людей регіону, більш, ніж сторічної давності, які й досі мають велике наукове значення і є невичерпним джерелом матеріалів для вітчизняних дослідників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Димінська Євгенія. Фольклорист з Поділля. *Радянське Поділля*. 1980. № 5. 8 січня. С. 4.
2. Димінський Андрій Іванович. *Вікіпедія*. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Димінський_Андрій_Іванович (дата звернення: 23.07.2024). Назва з екрану.
3. Левченко М. Знадоби до життєпису подільського етнографа А. І. Димінського (бл. 1826–1897). *З поля фольклористики й етнографії*. Вип. 2. Київ: УАН. 1928. С. 73–91.
4. Линник П. Андрій Димінський. *Голос* (Берлін). 1945. № 5. 17 січня. С. 3.

5. Новицький О. М. Фольклористична та етнографічна діяльність А. І. Димінського. *Народна творчість та етнографія* (Київ). 1980. № 6. С. 38–40.
6. Олійник Ірина. Андрій Димінський – етнограф Поділля другої половини ХІХ століття. *Етнічна історія народів Європи* (Київ). 2005. Вип. 19. С. 121–127.
7. Линник П. Андрій Димінський. *Голос* (Берлін). 1945. № 6. 21 січня. С. 3.
8. Інститут рукописів Національної бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського (*далі – ІР НБУ*), ф. 36, од. зб. 709–713.
9. Шалак Оксана. Українські народні пісні записані А. Димінським на Поділлі. *Подільська старовина: збірник наукових праць* / Відп. ред. В. А. Косаківський. Вінниця, 1993. С. 389–395.
10. Казки та оповідання з Поділля в записах 1850–1860-х років [Матеріали А. І. Димінського] / Упоряд. М. Левченко, передм. А. Лобода. Київ, 1928. Вип. I–II. 598 с.
12. Лист Миколи Левченка до Євфимія Сіцінського від 10 листопада 1928 р. Родинний архів А. М. Трембіцького. Оригінал, 1 арк.
11. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Юго-Западный край. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским*. Т. 1: СПб., 1872. Вып. 1. XXX, 224 с. С. XVI.
13. ІР НБУ, ф. 1, од. зб. 24871, 25028.
14. Линник П. Андрій Димінський. *Голос* (Берлін). 1945. № 7. 24 січня. С. 2.

Олександр Красян

РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ В 1930-ТІ РР.

Анотація. У статті розглянуто процеси русифікації освіти на Поділлі у 1930-ті роки в контексті загальної політики радянської влади щодо уніфікації культурного та освітнього середовища в Україні. Особливу увагу приділено боротьбі з українізаційними ініціативами, репресіям проти інтелігенції та освітян, а також змінам у структурі навчальних закладів. Проаналізовано роль російської мови та культури у формуванні «пролетарської інтернаціональної культури», а також вплив цих процесів на етнічні меншини та україномовне населення регіону.

Ключові слова: русифікація, Поділля, освіта, українізація, Радянський Союз, 1930-ті роки, тоталітаризм, етнічні меншини, російська мова, культурна уніфікація.

Oleksandr Krasyan

RUSSIFICATION OF UKRAINIAN EDUCATION IN PODILLIA IN THE 1930S

Abstract. The article examines the processes of Russification in education in Podillia during the 1930s within the broader context of Soviet